

УДК 947. 04 “1896 – 1944”

М 42

Оксана МЕДВІДЬ

ВІЙСЬКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДМИТРА ПАЛІЄВА

У статті показано участь Д. Палієва як організаційного референта у роботі Військового комітету у Львові, висвітлено його військову діяльність у період становлення Збройних сил ЗУНР і УНР у 1918 – 1919 рр. Досліджено діяльність Д. Палієва в роки Другої світової війни, його роль у творенні I-ої Української дивізії Української національної армії.

Ключові слова: Дмитро Паліїв, легіон УСС, Галицька армія, Друга світова війна, I-ша Українська дивізія Української національної армії, національно-визвольний рух.

Постановка проблеми. Однією з найбільш яскравих і складних постатей в українському національно-визвольному русі першої половини ХХ ст. є Дмитро Паліїв. Однак його діяльність ще не знайшла об'єктивного висвітлення в історичній літературі. Він до цього часу залишається загадковою фігурою в українському політичному бомонді. Дмитро Паліїв – активний учасник майже всіх важливих політичних подій української історії від листопадового зриву в Галичині 1918 р. аж до Другої світової війни. Сучасник Д. Паліїва Іван Кедрин-Рудницький так характеризував цю людину: “Мій одноліток був типом активіста, який просто фізично не був у силі придивитися будь-яким подіям у будь-якому періоді спокійно збоку, а мусив брати завжди в усьому активну участь” [13, 85].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що в історіографічному масиві дуже мало спеціальних праць, присвячених військовим діячам національних військових формувань – легіону Українських січових стрільців, Галицькій армії, а також

Українській національній армії, ідея формування якої так і не була сповна реалізована наприкінці Другої світової війни. Значний вклад до військової біографістики внесли представники військово-політичної еміграції УНР-ЗУНР. Найбільше конкретної історичної інформації про фронтові дороги Д. Палієва у складі легіону УСС і Галицької армії, його участь у Листопадовій національно-демократичній революції містять військово-історичні нариси й мемуарно-аналітичні публікації діячів ЗУНР, генералів, старшин і стрільців легіону УСС та Галицької армії, почасти Армії УНР [7], [10], [16]. У 40 – 80-х рр. у діаспорі з'являється низка праць про військово-політичну діяльність Дмитра Палієва в роки Другої світової війни. Однак у більшості з цих робіт дещо поверхово, без врахування цілого спектра національно-визвольного руху, висвітлена його участь у формуванні дивізії “Галичина” і Української національної армії у 1943 – 1944 рр. Особливо плідну роботу з вшанування пам'яті Д. Палієва проводить “Братство колишніх вояків 1-ої УД УНА”, засноване 1950 р. у Мюнхені. За сприяння Головної управи Братства видано кілька десятків збірників спогадів і мемуарів колишніх вояків дивізії В. Вериги [5], [6], В. Забродського [12], Р. Крохмалюка [15] та ін. На сучасному етапі розвитку української історіографії з'явилися перші узагальнювальні праці з історії визвольних змагань першої чверті ХХ ст., українського січового стрілецтва та Галицької армії В. Гордієнко висвітлив участь Д. Палієва у роботі Центрального військового комітету з підготовки повстання 1 листопада 1918 р. у Львові [8]; М. Литвин і К. Науменко зобразили початок його бойового шляху у складі легіону УСС [17]; С. Макаручук охарактеризував діяльність Д. Палієва на посаді помічника військового міністра ЗУНР Д. Вітовського [19]. З найновіших робіт передовсім слід виокремити праці А. Боляновського, в яких показано діяльність Д. Палієва на посаді сотника і дорадника командира дивізії, охарактеризовано плани його одностумців щодо формування Української національної армії у 1944 р. [3], [4]. Однак зазначені публікації далеко не вичерпують порушеної проблеми.

Мета статті – на основі нових історичних фактів висвітлити участь Д. Палієва в організаційній роботі Військового Комітету у Львові, формуванні I-ої Української дивізії

Української національної армії, показати його роль у боротьбі галицьких українців за національно-державну незалежність.

Наприкінці XIX – початку XX ст. національно-визвольний рух у Східній Галичині набув нової ознаки – услід за численними громадсько-культурними і парамілітарними товариствами (“Просвіта”, “Сокіл”, “Січ” та ін.) з’явилися перші українські політичні партії, які перебрали лідерство цього руху у греко-католицького священництва. Отже, не дивно, що з родин греко-католицьких парохів походять десятки відомих українських політиків і військовиків кінця XIX – першої половини XX ст. Серед них був і Дмитро Паліїв – відомий військово-політичний діяч Визвольних змагань 20 – 40-х рр. XX ст.

На початку Першої світової війни сімнадцятилітній Д. Паліїв у складі сотні В. Дідушка пішов на фронт, брав активну участь у бойових діях у Карпатах. У листопаді 1914 р. Д. Палієва відправили до школи запасу в Єгндорфі, яку він закінчив у ранзі підхорунжого.

У вересні у Львові створено таємну старшинську організацію – Військовий комітет – у складі поручника І. Рудницького, четарів О. Каравана, Л. Огоновського, хорунжих І. Ватрана, М. Бараника, студента В. Полянського. Згодом до них приєдналися поручник Т. Мартинець, поручник Герасимович. 12 жовтня до комітету увійшли делегати від Українських січових стрільців: четар доктор В. Старосольський, сотник доктор Н. Гірняк і підхорунжий Дмитро Паліїв [18, 52].

12 жовтня 1918 р. відбулося засідання Військового комітету, про яке Дмитро Паліїв згадував так: “На засідання йшов я в переконанні, що ЦВК працює як правдивий штаб, перед яким таке велетенське завдання. Яке ж було моє здивування, коли я почув теоретичні балачки про потребу праці. Я зголосився з пропозицією, що виготовлю на найближче засідання проект праці Ц.В.К., на що всі радо погодилися” [20, 12].

Певна плановість і цілеспрямованість у роботі ЦВК з’являється тільки 14 жовтня. На цьому засіданні вирішено запросити на посаду організаційного референта Комітету політика і письменника Осипа Назарука. Але він від пропозиції відмовився. ЦВК змушений був реалізацію плану доручити 15 жовтня 1918 р. Д. Паліїву. До Першолистопадового Чину залишалось 16 днів. За ці дні Центральним Військовим Комітетом і особисто Дмитром

Палієвим було проведено нелегку військово-організаційну роботу, яка у житті українського народу започаткувала початок нової революції [10, 113].

Більшість дослідників вважають, що Військовий комітет, а особливо поручник В. Старосольський і підхорунжий Д. Паліїв, відіграли вагомий роль у підготовці Листопадового Чину. Зокрема, Д. Паліїв як організаційний референт Військового комітету підготував розгорнутий стратегічний план організації взяття влади у всій Східній Галичині. 30 жовтня Д. Паліїв провів таємну нараду з учнями старших класів гімназій – членами “Пласту”. 80 гімназистів виконували розвідувальні завдання Військового комітету у четвер 31 жовтня 1918 р., а звіти про виконання здавали Д. Палієву [19, 113]. М. Гуцуляк згодом зауважить: “Віддаючи справедливість і правду історії, мушу тут ствердити, як наочний свідок вечора 31 жовтня 1918 р., що фактичним конструктором-архітектором Листопадового Чину був нехто інший, як Дмитро Паліїв. Я смію ствердити, що якби не він, то хто знає чи Листопадовий Чин був би відбувся, а якщо так, то чи був би вдався” [10, 98].

Після Листопадового перевороту Дмитро Паліїв увійшов до штабу західноукраїнських збройних сил, що у середині листопада трансформувалася у Галицьку армію – одну з кращих європейських армій того часу. Лише після форсування Збруча і договору з армією генерала Денікіна (17 листопада 1919 р.) вона прийняла назву Українська галицька армія (УГА).

Начальна команда Галицької армії була вищим органом керівництва збройних сил ЗУНР. Крім головного команданта і його заступника – начальника штабу отамана УСС Сеня Горука, до її складу увійшли референти: артилерійський, муніципальний, зв’язку, розвідки, харчування, санітарний, польової жандармерії, самохідний, обозний, поповнень і пресовий. Ці посади обійняли молоді галицькі старшини Іван Рудницький, Василь Панчак, Дмитро Паліїв, Петро Бубела та ін. [18, 124 – 125].

Як уже зазначалося, Д. Паліїв рішуче відстоював соборний шлях державотворення ЗУНР, виступав за її злуку з УНР. Тому його обрали членом делегації Державного секретаріату, яка у грудні 1918 р. їздила у Фастів на попередні переговори про злуку, а також домовилася із Директорією УНР, щоб виділила на

команданта Галицької армії досвідченого генерала і начальника штабу. Делегація тоді повернулася з генералом Михайлом Омеляновичем-Павленком і полковником штабу Євгеном Мишковським, які обійняли ключові посади в Галицькій армії 10 грудня 1918 р. Про поїздку на Наддніпрянщину він пише “Жмут споминів. За генералами” у “Календарі Червоної Калини на 1935 рік” [21, 40].

На початку 1919 р. четар Дмитро Паліїв перейшов до команди II корпусу Галицької армії. Він був сформований у січні 1919 р. на базі бойових груп “Схід”, “Старе село” і “Наварія”. Його командиром призначено підполковника (з 1 лютого 1919 р. – полковника) Мирона Тарнавського. Його незмінним ад’ютантом був четар УСС Дмитро Паліїв [24, 143].

Перемир’я генерала Денікіна з Добрармією у листопаді 1919 р. завершило воєнну історію УГА. Хоча сама армія існувала ще п’ять місяців після перемир’я, вона вже не вела збройної боротьби проти ворогів України. За домовленістю із Прагою, галицькі бригади інтерновано у таборах і робітничих командах Чехословаччини (Йозефів, Німецьке Яблонне, Ліберці, Ужгород, Чоп та ін.). Однак Д. Паліїв вирішив повернутися до рідного краю, який був окупований Польщею [10, 128].

Наприкінці 30-х рр. чимало провідників ОУН і ФНС, а серед них і Д. Паліїв, сподівалися, що у боротьбі за відновлення державної незалежності та соборності України українство зможе розраховувати на сприяння чи навіть допомогу Німеччини, яка виступала тоді за перегляд Версальської системи договорів під гаслом права націй на самовизначення.

Після невдачі німецького наступу під Москвою й великих людських втрат у східній кампанії, під тиском командування німецьких збройних сил (вермахту) питання утворення великих слов’янських військових формувань почало все частіше обговорюватися в урядових колах у Берліні. Потреба нових військових резервів для Німеччини спонукала Гіммлера дозволити вербування до військ СС деякої кількості галицьких українців [1]. З українського боку до акції вербування було залучено Український Крайовий Комітет. Про намір організувати українську дивізію губернатор Вехтер повідомив голову Українського Центрального Комітету, професора Володимира Кубійовича. Цей непростий,

але можливий тактичний хід влади і українського політикуму підтримав й Д. Паліїв.

Створити українську дивізію за німецьким проектом погодилися колишні діячі неіснуючих уже установ, а також і підпільні організації. З першими переговори вів статечний В. Кубійович, з другими – енергійний Д. Паліїв. Вони також запропонували Вехтеру склад допоміжного органу дивізії – Військової Управи (ВУ). Цей орган мав займатися задоволенням культурно-освітніх потреб, укомплектованої з галицьких українців військової частини, й опікою над їхніми родинами. Напередодні було заготовлено німецькомовні бланки актів затвердження призначених членів ВУ з проставленою заздалегідь датою офіційного проголошення формування дивізії – 28 квітня 1943 р. УЦК дав свою згоду співпрацювати при формуванні дивізії і поставив такі вимоги “Українська дивізія була призначена тільки для боротьби з большевиками і була вжита тільки на східному фронті; щоб старшинський склад, назва й відзнаки дивізії були українські; щоб члени дивізії мали духовно-релігійну опіку; щоб в’язні тюрем і концентраційних таборів, зокрема старшини легіонів “Нахтігаль” і “Роланд”, були амнестовані; щоб дивізія була складовою частиною вермахту; щоб родини вояків були належно матеріально забезпечені та щоб дивізія стала зав’язком української армії” [5, 47].

Однак тільки частина цих умов врешті-решт була прийнята, бо умови диктували гітлерівці, а не УЦК. Коли виникло питання духовної опіки над стрільцтвом, то вияснилося, що жодна аналогічна чужинецька дивізія не має такої опіки. Тому Д. Паліїв, будучи давнім військовим і знаючи потреби українського вояка, заявив, що українська Як добровільне з’єднання дивізія має свої особливі прерогативи і має моральне право захищати свої потреби. У справі призначення духівника для Дивізії звернулися до Митрополита Андрія Шептицького, який поставився прихильно до духовної опіки над українськими віруючими. Митрополит призначив тоді каноніка о. д-ра Василя Лабу духівником Дивізії [II, 2].

Організатором національно-патріотичного вишколу та ідеологом Дивізії був Дмитро Паліїв. Він висловлював думку, поширену не тільки серед народів Східної Європи, що “німці війну вже програли і розвал Третього Рейху є тільки питанням часу. Тоді одна проти одної стануть дві потужні сили: західні

держави у союзі з Америкою і російський імперіалізм, ціллю якого є опанувати цілий світ і розгромити капіталістичні держави. Така ситуація створювала б можливість, що заіснує розвал Росії і постане політична силова порожнеча. Умовою існування українського народу у такій ситуації є існування власної мілітарної сили. Тільки тоді можемо стати партнером, а не безіменним слугою” [23, 115].

З цього видно, що ідеологічно-політичний референт Галицької Дивізії Д. Паліїв творив її не з прихильності до гітлерівського режиму, а навпаки – з ворожого ставлення до нього і в упевненості, що цей тоталітарний режим мусить теж програти. Така була політична платформа цієї дивізії, що “потім цілком природнім шляхом органічного розвитку тієї концепції перемінилася в Першу Дивізію УНА” [3, 245].

Після усіх узгоджень і переговорів із владними структурами дійшло до офіційного акту створення Дивізії. Його проголосив 28 квітня 1943 р. генерал-губернатор Галичини д-р Отто Вехтер у Львові в урочистій формі з промовами від української і німецької сторін. Зокрема, він видав окремий заклик до українського громадянства вступати в ряди дивізії.

Усі колишні старшини та підстаршини українських армій при зголошенні до дивізії проходили через очолювану Віктором Мальцем і Дмитром Палієвим верифікаційну комісію ВУ, що на підставі документів або свідків перевіряла, які ранги ті мали раніше. Після попередньої перевірки 18 липня Дмитро Паліїв виїхав із іншими вояками зі Львова на два тижні до Брно у Чехії. Звіди їх переведено до вишкільного табору в Гайделягері. Після закінчення курсів командирів дивізіонів у Амстердамі Д. Паліїв став керівником персонального відділу для українських старшин відділу П-а штабу “Галичина” [15, 245].

Перебуваючи на такому поважному становищі, Д. Паліїв мав великий вплив на старшинські кадри. Використовуючи це, він намагався на всі старшинські посади рекомендувати свідомих українців, на яких можна було б розраховувати у разі розриву з німцями, а на таку можливість він завжди сподівався. “Німці, зазначав Д. Паліїв у статті для дивізійників під заголовком “Наші обов’язки та завдання”, – дають нам змогу творити дивізію, помагають нам у цьому фаховими силами, матеріалом, досвідом.

Наш обов'язок доказати, що ми справді заслуговуємо на те, щоб нам допомогли німці створити не одну, а десятки дивізій” [23, 113]. Вишкіл у дивізії, на думку Палієва, давав українцям Галичини можливість навчитися “тієї найбільшої в житті штуки передумови всякого успіху: солідарності й послуху” [12, 38].

Так, Д. Паліїв розумів, що в першій половині червня 1944 р. дивізію готують на фронт на українській землі, до Галичини. Про те, щоб дивізію кинули на західний фронт не йшлося, бо це була одна з передумов творення дивізії, боротьба тільки з більшовиками. А вже наприкінці червня дивізія “Галичина” наполегливо готувалася до швидкого виїзду на фронт. У штабі дивізії розроблялася концепція ужити дивізію на більш сталій ділянці фронту і вибір упав на відтинок Коломиї. Д. Паліїв знав, що з українського боку тут було вже домовлено і розроблено плани з представниками УПА, щоб у разі відступу фронту далі на південний захід, дивізія мала повністю перейти до УПА в Карпатах.

Д. Паліїв наполіг, щоб засоби пересування, вантажні та персональні автомобілі, вози і візки, гармати та інша зброя була позначена гербом Дивізії: жовтий лев на синьому тлі у формі щита. Починаючи з 28 червня, частини галицької дивізії впродовж кількох днів 96-ма ешелонами в “темпі 4” (тобто кожного дня по чотири потяги) були перевезені з Нойгаммеру на залізничну станцію Ожидів на Львівщині. На початку липня вони зайняли бойові позиції у другій оборонній лінії XIII-го армійського корпусу під Бродами на ділянці фронту довжиною понад 30 км і шириною майже 60 км.

Сподіваючись призупинити наступ радянських військ, німецьке командування зосередило під Бродами загалом 8 дивізій. На жаль, як свідчить Д. Паліїв, частина командирів передових частин вермахту виявилася налаштованими не на тривалу боротьбу, а на відступ до Німеччини, відчуваючи себе в Галичині лише “тимчасовими гістьми”.

13 липня 1944 р. Червона Армія розпочала навальний наступ у районі Бродів. Тут було практично повністю знищено дивізію “Галичина”. З одинадцяти тисяч її старшин і стрільців лише три тисячі вирвалися з оточення. У боях під Бродами загинув Д. Паліїв.

Висновки. Незаперечним є той факт, що сотник Дмитро Паліїв залишився людиною вірною своїм принципам; як політик

і патріот, він віддав своє життя за відродження незалежної і соборної Української держави. Його праворадикальні погляди не завжди сприймало суспільство, але вони завжди активізували суспільні дії проти окупантів.

Перспективним напрямом дослідження теми є вивчення посольських виступів Д. Палієва у парламенті Другої Речі Посполитої.

Джерела та література

I. ДАЛО. – Ф. Р-35. – Оп. 2. – Спр. 53. – Арк. 1.

II. ДАЛО. – Ф. Р-36. – Оп. 2. – Спр. 7. – Арк. 3

III. АІУ НАНУ. Колекція матеріалів родини Д. Палієва.

1. Андрусишин Б.І. Питання соціальної революції у програмах ОУН – УПА – УГВР / Б.І. Андрусишин // Друга світова війна і Україна : Матеріали наукової конференції (27 – 28 квітня 1996 р.). – К. : Інститут історії України НАН України, 1996. – С. 50 – 53.

2. Антонович М. Англійські дипломатичні джерела про українсько-польські взаємини на початку Другої світової війни / М. Антонович // Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ столітті : матеріали Міжнар. науково-практичної конференції (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ : Плай, 1997. – С. 304 – 307.

3. Боляновський А. Дивізія “Галичина”. Історія / А. Боляновський. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2000. – 528 с.

4. Боляновський А. Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939 – 1945) / А. Боляновський. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2003. – 686 с.

5. Верига В. Дмитро Паліїв – воїн і патріот (1896 – 1944) / В. Верига // Вісті Комбатанта. – 1985. – Ч. 2. – С. 47 – 51.

6. Верига В. Слідами батьків: Нариси історії 30 полку дивізії “Галичина” – 1-ої дивізії Української Національної Армії / В. Верига. – Львів : Інститут українознавства. ім. І. Крип’якевича НАН України, 2002. – 248 с.

7. Волинець С. Предвісники і творці листопадового зриву. Західно-українські громадські і політичні діячі / С. Волинець. – Вінніпег : Тризуб, 1965. – 113 с.

8. Гордієнко В. Листопад. Сходження на Голгофу (Історія УГА) / В. Гордієнко // Літопис Червоної Калини. – 1991. – Ч. 1. – С. 4 – 7.

9. Гунчак Т. У мундирах ворога / Т. Гунчак. – К. : Час України, 1993. – 206 с.

10. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на Західних землях України зі спогадами і життєписами членів Комітету Виконавців Листопадового Чину / М. Гуцуляк. – К. : Либідь, 1993. – 250 с.

11. Думін О. Історія Легіону Українських Січових Стрільців / О. Думін // Дзвін. – 1991. – Ч. 10. – С. 110 – 132.

12. Забродський В. Світлої пам'яті сотник Дмитро Паліїв / В. Забродський // Вісті Комбатанта. – 1987. – Ч. 3. – С. 37 – 40.

13. Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі / І. Кедрин. – Нью-Йорк : Червона Калина, 1976. – 721 с.

14. Ковалюк Р. Український студентський рух на західно-українських землях ХІХ – ХХ ст. / Р. Ковалюк. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. – 420 с.

15. Крохмалюк Р. Заграва на Сході: Спогади і документи з праць у військовій управі “Галичина” в 1943 – 1944 роках / Р. Крохмалюк. – Торонто – Нью-Йорк : Б.в., 1978. – 352 с.

16. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. / О. Кузьма. – Львів : Б.в., 1931. – 67 с.

17. Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва / М. Литвин. – Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1989. – 230 с.

18. Литвин М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. / М. Литвин. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; Інститут Східно-Центральної Європи. – 1998. – 488 с.

19. Макарчук С.А. Українська республіка галичан / С.А. Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.

20. Паліїв Д. Листопадова революція: З моїх споминів / Д. Паліїв. – Львів : Б.в., 1929. – 25 с.

21. Паліїв Д. Жмут споминів: За генералами / Д. Паліїв // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 рік. – Львів, 1934. – С. 40 – 44.

22. Паліїв Д. На чисту воду: З моїх споминів / Д. Паліїв // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 6. – С. 14 – 17.

23. Паліїв Д. Наші обов'язки та завдання / Д. Паліїв // Вісті Комбатанта. – Нью-Йорк – Торонто, 1968. – Ч. 5. – (36 – 37). – С. 113 – 116.

24. Шишка О. Слідами листопадових боїв / О. Шишка. – Львів : Львівська Політехніка, 1993. – 236 с.

Медвидь Оксана. Военная деятельность Дмитрия Палиева. В статье показано участие Д. Палиева как организационного референта в работе Военного комитета во Львове, освящается его военная деятельность в период становления

Вооруженных сил ЗУНР и УНР 1918 – 1919 гг. Исследована деятельность Д. Палиева в годы Второй мировой войны, его роль в создании I-ой Украинской дивизии Украинской национальной Армии.

Ключевые слова: Дмитрий Палиев, легион УСС, Галицийская армия, Вторая мировая война, I-я Украинская дивизия Украинской национальной Армии, национально-освободительное движение.

Medvid Oksana. Dmytro Paliyev's Military Activity. The article describes the partnership of Dmytro Paliyev as organizational referent in the work of Military Committee in Lviv, the activity during the period of formation of Armed Forces of West Ukrainian People's Republic and Ukrainian People's Republic in 1918 – 1919. D. Paliyev's activity during World War II and his role in the creation of the 1st Ukrainian division in the Ukrainian national army is examined in the article.

Key words: Dmytro Paliyev, Ukrainian Spiel Legion, Galician army, World War II, 1st Ukrainian division of the Ukrainian national army, national-liberation movement.